

Halász Péter

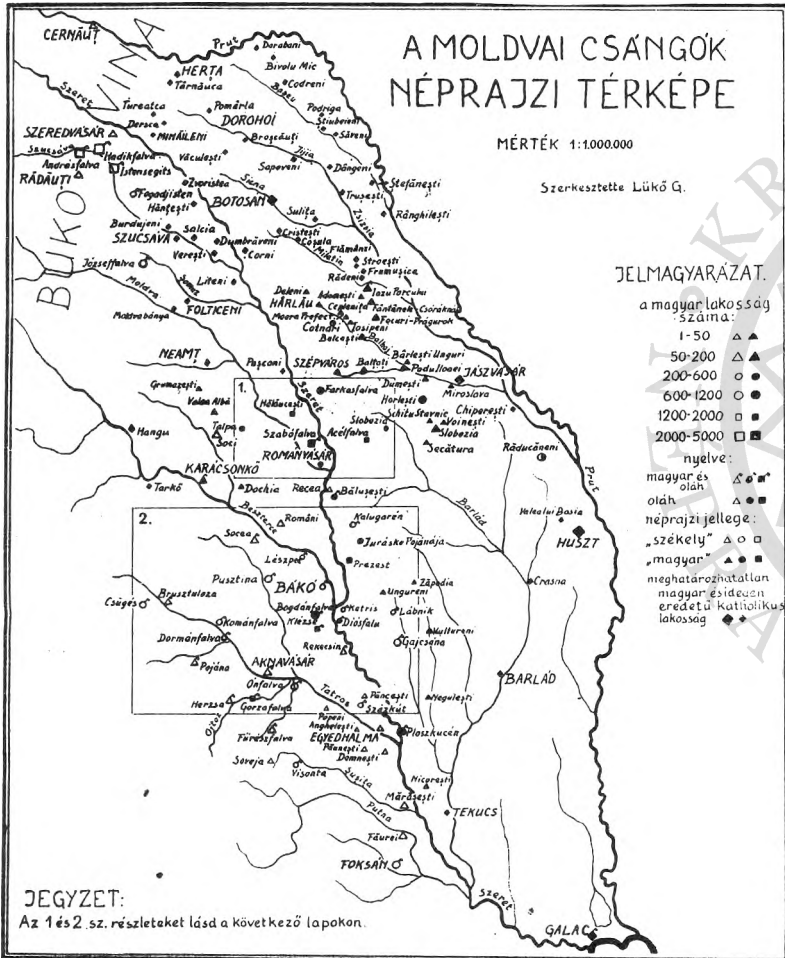
ÚJ SZEMPONTOK A MOLDVAI MAGYAROK
TÁJI-ETNIKAI TAGOZÓDÁSÁNAK VIZSGÁLATÁHOZ

Régóta tudjuk, már a moldvai magyarságról szóló korai híradásokban is feltűnik, hogy a Kárpátoktól keletre élő, elszórt településeiben a XV–XVIII. században egészen a Dnyeszterig húzódó, ma pedig elsősorban a Szeret és mellékvízeinek völgyeiben élő moldvai magyarság *nem tekinthető egységes néprajzi csoportnak*. Természetesen jogosan használhatjuk a **moldvai magyarság** kifejezést mint földrajzi szempontok alapján meghatározott **táji csoport** elnevezését. Így tette ezt a nehéz életű Bandinus püspök is, mikor 1646-ban végigjárta Moldva katolikus településeit. A híveit számba vevő főpap magyarnak tekintette és nevezte őket minden további megkülönböztetés nélkül. Hasonlóképpen ír róluk Zöld Péter is 1781-ben küldött jelentésében: „magokat csángó-magyaroknak nevezték és nevezik a mai nap is”.¹

A moldvai magyarság etnikai tagolódása a XIX. század első felében kezd megjelenni a Moldvából érkező híradásokban. Petrás Incze János 1841-ben készült *Feleleteiben* esik szó először arról, hogy „kétfélék a’ Moldvában települő magyarok: Csángók t.i. és a’ szomszéd Erdélyből be vándorlottak, [...] s hogy ezek a csángók a bevándorlott székelyekkel barátságosan élnek ugyan, [...] de a csángó leány férjhez nem megy székely legényhez.” „Éppen illy, vagy még nehezebben veszen csángó legény is székely leányt feleségül...”²

Ám ezek a megfigyelések még csak általánosságokat tartalmaznak. Jerney János az, aki 1844 és 1845-ben gyűjtött anyaga alapján első ízben, településenként is megkülönbözteti a **csángó-magyar** és a **székely-magyar** népességet.³ (Ugyanígy két csoportját különbözteti meg a moldvai magyaroknak a századfordulón Weigand Gusztáv, aki elsősorban nem a származást, hanem a nyelvi sajátosságokat veszi alapul, s sz-elő beszédük alapján választja el a magyart a székelytől. Munkájában egyenesen sz-községekről (s-Gemeinden) beszél.⁴ Lükő Gábor is elsősorban **moldvai magyarokról** és **moldvai székelyekről** ír, mivel ő az egész moldvai magyarságot csángónak tartja (1. térkép). Ezen belül – nem vitatva természetesen a székelyek magyar voltát – könyvének térképein, de szövegében is, **magyar** és **székely**, valamint **egyéb magyar** településekről ír, hangsúlyozva, hogy a „moldvai magyar telepek lakossága régebbi

eredetű Moldvában, mint a székely-magyar”.⁵ Ezt a két néprajzi csoportot differenciálta tovább a nyelv földrajzi szemlélet érvényesülése. Szabó T. Attila északi és déli magyarokról beszél,⁶ és ezzel immár a moldvai magyarok három táji-etnikai csoportját különbözteti meg: északi csángó, déli csángó és székely (vagy székelyes) csángó. Ezt tekinthetjük a moldvai magyarok hagyományos etnikai felosztásának, amit egészen a leg-

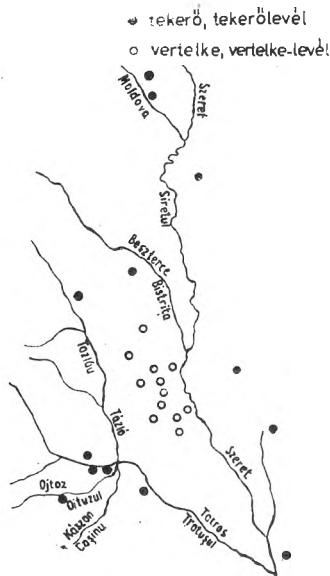
1. Lükő Gábor (1936) térképe a moldvai magyarok etnikai tagolódásáról

újabb időkig használtak és alkalmaztak mind a néprajzkutatók,⁷ mind pedig a nyelvészek,⁸ hogy csak a legrangosabbakat említsem. Aki huzamosabb időt töltött a moldvai magyarok között és jelentős számú településen fordult meg, annak érzékelnie kell, hogy a moldvai magyarság térbeli és kulturális tagoltsága ennél jóval összetettebb. Már a Néprajzi Atlasz térképei jelezték a tagoltság differenciáltabb voltát – pedig ott csak 8 település adatai szerepelnek, a legtöbb témában pedig ezek sem mind –, a Moldvai Csángó Nyelvjárás Atlasza pedig – noha sajnálatos módon nem készült még semmilyen szintézis értékes térképlapjairól – nyelvjárás szempontból is sejteti a térbeli tagoltság erőteljesebb érvényesülését.

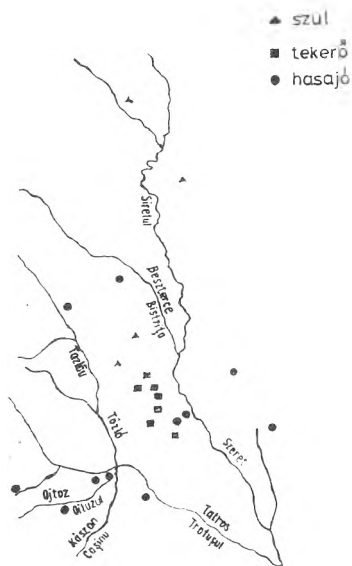
Jómagam akkor kezdtem először tünődni a kérdésen, mikor a moldvai magyarok kendermunkáját feldolgozva azt kellett látnom, hogy a kendertörő eszköz, továbbá a tekerőlevél, valamint a szövőszékalkatrészek neveinek földrajzi megoszlása korántsem tükrözi a moldvai magyarok hagyományos, háromfelé történő néprajzi tagolását (2, 3, 4. kép).⁹ Sejtéseimet akkor a következőképpen fogalmaztam meg: „A kendermunkával kapcsolatos műveletek elvégzési módjainak, valamint néhány esz-

2. A kendertörő eszköz nevének elterjedése (Halász 1973. 66.)

3. A fonal feltekerésére szolgáló eszköz nevének elterjedése (Halász 1973. 78.)

4 Az osztvótáta hátsó hengereinek neve
(Halász 1973-84)

köz elnevezésének földrajzi megoszlása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy felül kell vizsgálnunk a moldvai magyarok táji-néprajzi csoportjaira vonatkozó eddigi nézeteinket [...]. A tanulmányban közölt négy térképet szemlélve egyértelműen kitűnik, hogy az Ojtoz–Tatros mentén lakó magyarok föltétlenül különböznek a Szeret mentiektől. Ez teljesen egyértelmű, és egybevág az eddigi elmélettel. Újszerű azonban, hogy néhány esetben a Tatros mentiek az úgynevezett északi, Román környéki csángókkal mutattak hasonlóságot, és ez esetben a Bákó környéki, a Szeret és a Tázló között élők teljesen elkülönülnek.”¹⁰

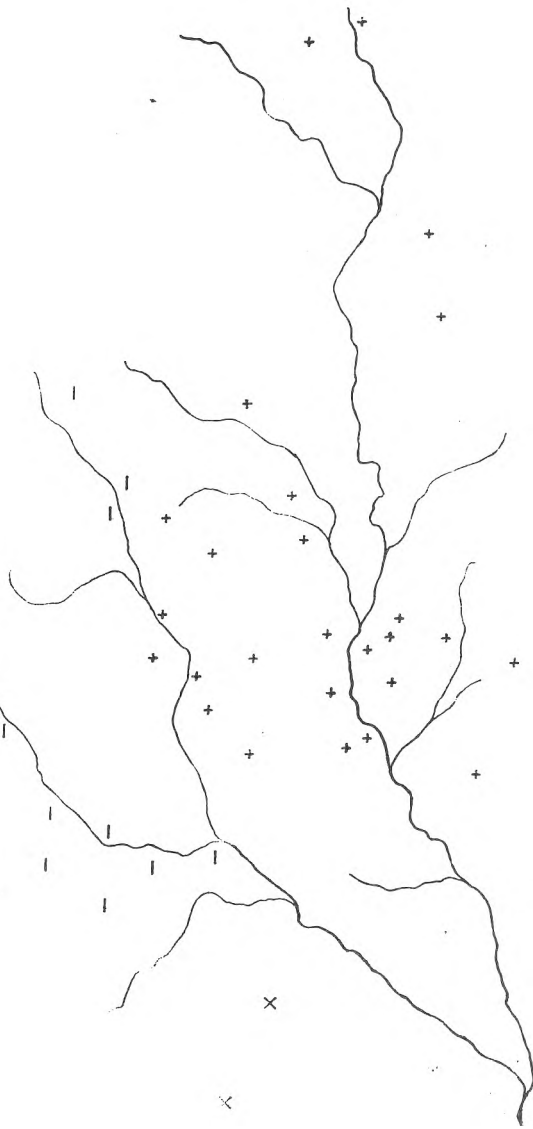
A 2. sz. térképet nagyobb anyagon igazolja a Csángó Nyelvjárás Atlaszának 433. számú térképe, amely a **nagyoló tiló** elnevezésének földrajzi

megoszlását mutatja a moldvai magyarság körében. Itt is látható, hogy a Tatros mentén és a Tázló felső folyása mentén teljesen egyértelműen *tiló*-nak nevezik ezt a szerszámot, míg a Szeret mentén Buteától Ploszkucényig, továbbá a Beszterce, a Terebes, valamint a Tázló alsó folyása mentén fekvő településeken *ráktató* a neve (5. kép).

A Moldvai Csángó Nyelvjárás Atlaszának több mint 600 térképlapján bizonyára számos olyan nyelvjárási jelenséget találhatunk, amelynek földrajzi megoszlása fontos adalékokkal szolgálhat a Moldvában élő magyarok táji-etnikai tagolódásához. Ennek feldolgozása, elemzése nyilvánvalóan a nyelvészek dolga. Én inkább a társadalomnéprajz területén igyekeztem anyagot gyűjteni arról, hogy maguk a moldvai magyarok miként látják a helyzetet, mely településekkel érznek közösséget és melyekkel gyakorolják is az együvé tartozás különböző megnyilvánulásait. Gyűjtésem olyan témakörökre terjedt ki, mint a származás (mely faluból jöttek), a másik faluban élőkrol alkotott vélemények (rokonszenv, ellenszenv), a viselet azonosságai vagy különbözőségeivel kapcsolatos vélemények, a

Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásához 11

- + ráktató
- | tiló
- x törő

5. A nagyolói tiló nevének elterjedése (Gálffy–Márton–Szabó T. 1991. 433.)

falucsúfolók, a házassági szokások, a búcsújárás és az árucserre különböző jelenségei. A gyűjtött anyag természetesen hiányos és kevés az átfogó kép megrajzolásához, csupán néhány részletet tudok felvázolni.

A nemzetiség szerinti tagolódás

A moldvai települések lakossága a leghatározottabban és a legegyszerűbben nemzetiség és – ami gyakorlatilag ugyanazt jelenti – vallás szerint tagolódik. Ez annyira nyilvánvaló és túlnyomó részben még ma is élő elhatárolódás, amivel nem is kell hosszasan foglalkozni. Számtalan jelét, esetét, jelenségét ismerjük, itt most csak jelzésszerűen utalok néhányra.

A moldvai magyarok identitásának, magyarságtudatának sajátos helyzete. Ezt egyrészt a nemesség, a középosztály, az értelmiség történelmi hiánya okozza, másrészt az a körülmény, hogy a Kárpát-medencén belüli magyarságból való kiszakadásuk idején az akkori és nem a XIX., XX. században formálódott nemzettudatot vitték magukkal. Ebből a szempontból tehát megkülönböztetett jelentősége van a nemzetiségi meghatározás kettősségének: részben ők határozzák meg önmagukat a környező románsággal szemben, részben pedig a románok vannak választóvonalat maguk és a katolikus magyarok között. *Korábban nem es vegyültek* – mondja egy ember a Tázló menti, vegyes lakosságú Frumószából. *Most még táncolnak egy hejt a legények a románokkal, de régebben nem. A magyarok külön s a románok külön. Az egyik korcsmánál voltak ezek, s a másiknál azok. A magyaroké volt a Rádúj korcsmája a templom mellett, s a románoké idefenn, a Prészujé.*

Megvolt az elhatárolódás a kölcsönös csúfolódásban is. Nem is falucsúfolók ezek, mert nem egy-egy konkrét település lakosságát, hanem általában a másik nemzetiséget illették nem mindig szalonképes mondókákkal. Lészipeden gyűjtöttem, hogy a magyarok azt mondják a románoknak:

Moldován, Bolokán,
Trádje, fudje la djaán.
(Moldován, Bolokán,
Fut az ökör után.)

A románok pedig (főként a gyermekek) azt kiabálták emezeknek:

Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásához 13

Ungur, bungur, ceapencur,
De pohare, de la kur!
(Ungur, bungur, te hagymás,
Igyál a seggem poharából!)

Így csúfolkodtak, tréfálkoztak egymással, amiből azonban sohasem származott komoly harag, hiszen a bosszantás kölcsönös volt.

De azért mikor komolyra fordult a szó, a moldvai csángó-magyarok tudták, hol van a helyük a politikai szempontok által deformált nemzetiségi palettán. Ugyancsak egy frumószai ember mondta: *Minket úgy tartanak mindcsak örökké, hogy ahol mű megyünk, nehezebbet lépünk a födre. Mikor valahol többen vagyunk, akkor mi alább kell legyünk. Ha ketten, hárman beszélgetünk, nekünk nincs annyi igazunk, mint a románoknak. Ezek a falusiak úgy tartják, hogy mű rosszabbak vagyunk. Mi jöttek vagyunk. Bangyenek. Ami azt jelenti, hogy mindcsak a magyarokhoz tartoznánk, s nem volna annyi igazunk, mint nekik. Ha megharagudnak, még azt es mondják, hogy bozgor. Ezt azért mondják, hogy ők nem értik a magyar beszédet, s akkor azt mondják: bozgerálunk.*

A kölcsönös megkülönböztetés, a másság felismerésének és vállalásának kettős jelensége szempontjából fontos és érdekes, hogy azokon a csángó településeken, amelyek lakói – különösen a Romántól északra eső területeken – elvesztették egykori anyanyelvüket s már csak románul beszélnek, azok sem tartják magukat románnak, de a szomszédos román fálvak lakói is *catolicnak, ungurnak* mondják őket. A szabófalvi Erdős Szászka Pétert idézem: *Nálunk nem mondják nemzet. Ű azt mondja, hogy ű katolikus. Tudják, mellik katolikus, nem román. Mellik ortodox, román. Ők tudják: magyar, de nem mondják ezt. Nem éppeg mondják. Mondják: én katolikus vagyok. Sz akkor tudózik a magyar. Sz a románok isz tudják ezt a dolgot. Itt van Zsudafala, Tamászfala, van Butea, mind katolikos, nem tudnak magyarul. De azokat a románok mind büntetik, azoknak nem mondják: románok! Azok nem tudnak magyarul gyelok, sz a románok mondják azoknak isz: unguri!*¹¹

A nemzetiségen belüli tagolódás

A moldvai magyar etnikumon belüli tagolódás sokszor árnyalatnyi, tudatbeli különbségeit nem mindig könnyű felismerni. Hiszen sokszor ők maguk is inkább csak érzik, sejtik az eltéréseket.

Ilyen megkülönböztető tényező a **származás**, a letelepedéssel járó körülmények. Például a Tázló menti Pusztináról és Frumószáról egyaránt

tudjuk, hogy a madéfalvi veszedelem után elbujdosott székelyek alapították, a frumósziaiak mégis úgy érzik: *A pusztinaiak is csángók, de nekik másként volt a jövetelük, mint nekünk. Mert mi úgy jöttünk, hogy egyik jött eccer, a másik máccor. Ők nem.* Ugyancsak a történelmi előzményekkel függ össze a **rezesség** (rázeş), az egykori közjogi státust jelző, a **részes** szóból származó, szabadparaszti állapotra való utalás, amit a moldvaiak nagyon számon tartanak. A magyar és a román települések között egyaránt van **rezes** és **nem rezes** múltú közösség.

A magyar települések meglehetősen elkülönülnek egymástól a **viselet** tekintetében. A székely népségű falvakra, különösen azokra, amelyek lakói a XVIII. században jöttek át a Kárpátokon, egészen századunk derekáig jellemző volt a **főkötő** (csepesz) viselete, szemben a nem székely (magyar, csángó) falvakkal, ahol csak a hosszú, fehér, házilag szőtt kerpát viselték. Ez aztán szerepet kapott a falucsúfolókban is, például a lányikiak a Gajcsána-Magyarfaluban élöket *kerpásoknak*, *nagykalapos csángóknak* csúfolták, míg azok emezeket *szekujoknak* meg *lótérgyeseknek*, mert – mondják – *a főkötő olyan volt, mint a ló térgye.*¹² Ugyanez a fejviselet szerinti megkülönböztetés megvolt a Tázló és a Beszterce menti székelyek, valamint a Szeret menti csángók között is.

Finomabb árnyalatokat mutatnak a Szeret menti csángó és nem csángó falvak viselete közti különbségek. Ez a témakör alaposabb vizsgálatot igényel. A bogdánfalviak és a lujzikalagoriak viselete – mint mondják – egyforma, csak ez utóbbiaknak egy kicsit pirosabb. A somoskaiak és a klézseiek viselete egy volt a külsőrekecsiniékével. A síkiaknak, a kákovaiaknak és a nagypatakaiknak némileg különbözött, de csak *a hímbe volt valami eltérés.* Színről színre, motívumról motívumra kellene ezeket a falvankénti eltéréseket elemezni, mert ők maguk inkább csak érzik az eltéréseket. *Kelgyest váltott ki. Más színű volt, másként volt megdolgozva. Mikor mentek a népek a búcsúba, Szabófalvába, Teszkánba, Gyiristre... Kelgyeszt más módú vala.*

Nagyon tanulságos és szemléletes, hogy a Bákótól délre, a Beszterce és a Szeret összefolyásánál fekvő Trunkból miként látják a környező falvak viseletében – számukra – mutatkozó eltéréseket. Az értékelésben benne van saját maguk megítélése is: a szegény halászfalu asszonyai a magukénál különbnek tartották több más falu viseletét.

A bogdánfalviak, mikor megmosták az ingeiket, bétették egy kici kébbe. Nem szerették, hogy tiszta fehér legyen, kicit kéken illegetett. Azért a trunkiak fizeszeseknek csúfolták a bogdánfalviakat. Még az a szokásuk es volt, hogy mikor varrták az inget, sok szárigot [sárgát] tettek belé.[...] A

Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásához 15

dzsoszéniék nem úgy szabták az inget, mint műk. Tettek plátkát [vállbetétet], s a mejjüknél es meg volt varrva kereken. Mászmódúan jött ki, megismerszett.[...] A bogdánfalviak s a balcseszkuiai kihagyták a katrincából a pendejt, sz meg volt hímezve szépen. De mi ujan reszteszbekek vagyunk, mik még hímezzük!? Ok szépen kihimezték, a lujzikalagoriak s a lészpediek is kihimezték az ing alját.

A lujzikalagoriak szeretik erőst aszt a gyetót [nagyon] vereszet. Mikor vettünk ijen berkét, vettünk kalagori rozinkát, kalagori vereszet. Az a szép veresz, a szép ruzinka. Mi nem még mentünk utána, de ők addig mentek, míg kaptak. A lészpedieknek olyan szokászuk volt, hogy sok hurmuzt [gyöngyöt] kötöttek.

A patakiak erőst szépek voltak, s a katrincájuknak szép volt a feketeye, nem olyan szürkés, mint a miénk. Gyakor bordájuk volt, s kemény volt a katrinca, nem fojt le a szeggin. Azoknak hejhetett [kiváló] dolgaik voltak. Azoktól asztán malicilódtunk egy kicit. Mikor szóni fogták azokat a szép katrincákat, műk es lesódtünk... A patakiak gyakorbordás katrincája olyan kemény volt, ha letetted a földre, akkor lábön ült. A katrincák szegésére kéket tettek. Hasonló volt a kákovaiaké s a klézseieké es.

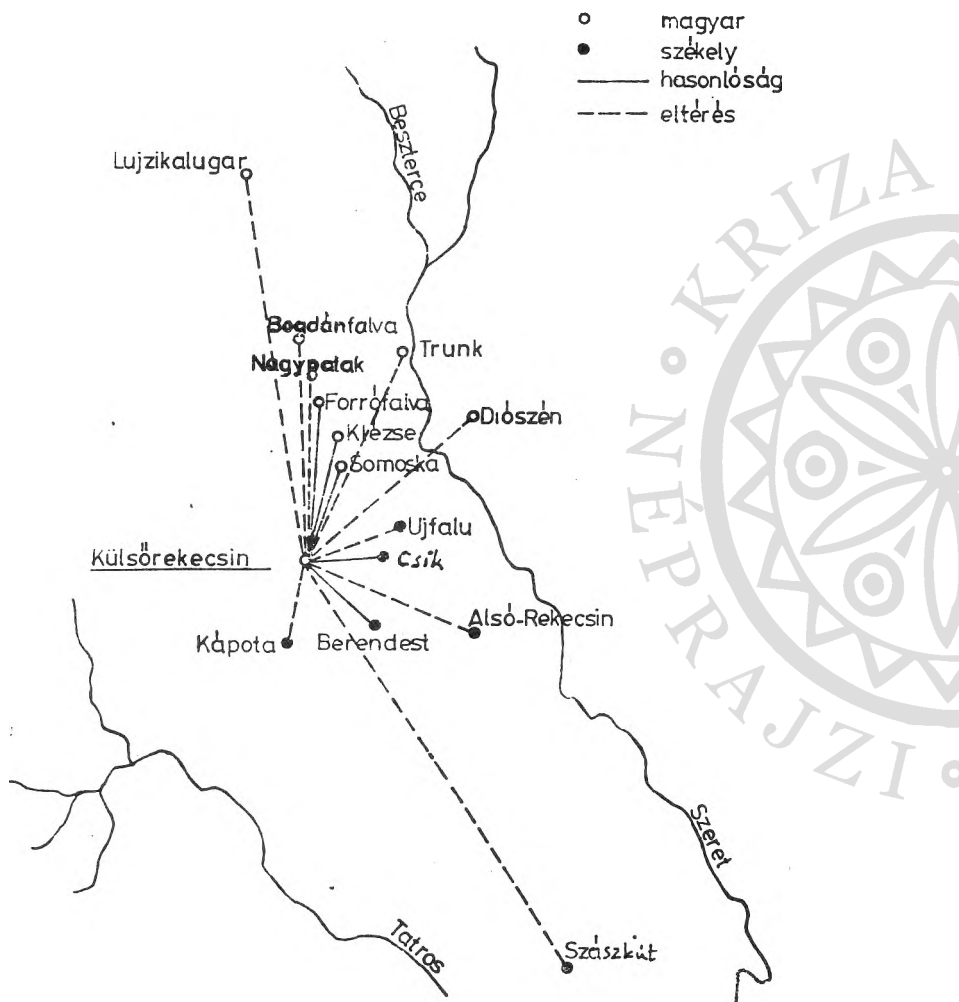
A klézsei lányok felcsánták a gecájukat [hajfonat] ide [a tarkójukra kétfelől]. Mikor megcsánták így a fülüök mögé, megsíritették így, s asztán úgy kötöte vissza a ruvát. Nálunk es, ha egy így síritette, azt mondták, klézsejiesen kötöte a tulpánját. De a patakiak meg a kákovaiak egy helyre, hátra kötöttek a gecájukat, s a kendőjüket kihúzták, arról tudtuk, hogy pataki vagy kákovai. A klézsejiek besíritették.

A ketrestiek rokolyában jártak. Régebb jártak katrincába, de olyanokba, hogy csak egy morzsa feketeye volt, akárcsak a gajcsániaknak, a lányikiaknak vagy a dzsoszéniéknek. Az ingeik ezeknek mind plátkással voltak.

Másik megkülönböztető jegy a **beszédjük**. Nem a tájszótárban megjelenő eltérésekről van szó, hanem amit ők fogalmaznak meg. Például azt mondja egy bogdánfalvi asszony: *a kalagoriak is csángók, de nem talál úgy a beszédünk*. Vagy egy külsőrekecsini azt mondja, pontosabban úgy érzi: *a somoskaiak és a klézseiek úgy beszélnek, mint műk, az újfalusiak csángósan. Akarmit nem éppen értjük, mikor mondják*. Vagy egy nagypataki asszony: *a kákovaiak s-vel, mik Nagypatakon sz-vel beszélünk. Nem talál a beszédünk. A klézseiek mindcsak s-vel. A rekecsiniek uljan félszékellesen. A csikiak esz. Essze vagyunk vegyülve.*¹³

Ezek a saját megfogalmazásukban megjelenő beszédbeli eltérések természetesen nem tudományos megfigyelések. Az ok és az okozat sem

egyértelmű a magyarázatokban. Sokszor nem azért tartják másnak a szomszéd falusit, mert eltér a beszédjük, hanem mélyebben érzik a különbséget, a beszédbeli eltéréssel csak azt magyarázzák, amit másként nem tudnak megfogalmazni.

6. A hagyományos székely és magyar településekkel való, a külsőrekecsiniek által vállalt azonosság és különbség

Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásához 17

A továbbiakban az etnikai tagolódás néhány olyan jelenségét mutatom be, ami módszertani szempontból is tanulságos lehet a kérdés további kutatása szempontjából.

Megvizsgáltam, hogy ők maguk, például a külsőrekecsiniek, hogyan érzékelik a hagyományosan besorolt, Lükő Gábor szerinti – jórészt Jerney közlésére alapozott – székely-magyar településekkel való viszonyukat. A 6. számú képen a **magyarnak** tekintett Külsőrekecsin és 14 Szeret menti település látható. Külön jelöltem a Lükő-féle térképen **magyarnak** és külön a **székelynek** feltüntetett településeket, s ezeket folyamatos, illetve szaggatott vonal köti össze Külsőrekecsinnel, aszerint, hogy a falubeliek velük hasonlóan vagy eltérőnek tartják-e az illető település lakosságát. Ha egy kis nagyvonalúsággal százalékokat számolunk ebből a 14 településsel való viszonyból, akkor azt látjuk, hogy a külsőrekecsiniek véleménye éppen az esetek 50%-ában egyezik a **prekoncepcióval**, vagyis a **magyar** településeket hasonlóan, a **székelyt** pedig eltérőnek ítélik. A viszonyok másik fele úgy alakul, hogy hét esetből ötnél a **magyarnak** tekinthető településektől megkülönböztetik magukat, két **székely** településsel viszont hasonlóságot éreznek. Ez utóbbi 50% esetében, amikor a rekecsiniek vonzódása nem a papírforma szerint alakul, érvényre jut bizonyos földrajzi szempont; a távolabb eső **magyar** településekhez kevésbé vonzódnak. Ezzel szemben két közelebb eső **székely** települést etnikailag is közel éreznek magukhoz, hármat azonban – bár viszonylag közel vannak – nem.

A **székely** és a **magyar** települések elkülönülése más viszonylatban Klézse esetében is megmutatkozik. Azok is megkülönböztetik magukat a közeli székely településektől, mint Csíkfalva, Berengyest.¹⁴ Ezt fejezi ki a Petrás Incze János által gyűjtött klézsei népdal is:

Eme széjekely legénynek
 Sziszd ki szemét szegéjenynek,
 E klézsei legéjenynek
 Szisz pogácsát szegéjenynek.¹⁵

Más esetben a földrajzi távolság, illetve közelség éppenséggel fordított jelleggel befolyásolja a települések kapcsolatát. A Román környéki, a Szeret és a Moldva folyók között élő, úgynevezett északi csángó települések közül minden szempontból kiválik Kelgyest. Nemcsak beszédjük áll közelebb a Bákó alatti csángó településekhez, de módosabbak is, ezért aztán magukat valamennyi környékbeli csángó település fölé emelik. Ha számba vesszük a körülöttük lévő csángó falukat, mindegyikről van egy-két rossz szavuk. A szabófalviak *italosabbak, nem úgy veszik a dolgot*. A

korhániak elvegyültek az oláhokkal. A tamásfalviak nem tudnak magyarul, a gyirisztiak dolgoznak, de isznak. És így tovább, egészen odáig, hogy mindenféleből válnak vala ki a kelgyesztiak. Az érdekes az, hogy a kelgyestieknek ezt a kiválóságát általában a többi falu is elismeri. Legalábbis akikkel beszéltem, úgy nyilatkoztak. Különösen a szomszédos szabófalviak azok, akiknek valóságos kisebbségi érzetük van, az őket mindenben meghaladó kelgyestiekkel szemben. A kelgyesztiak tyáborok [gazdagok] – mondják, azoknak sok földjük van, sze cufolkodnak rajtunk. A szabófalviak kerucája [szekér] fatengelesz, sze monták vala nekünk: fatengeleszek. Sze náluk vult vaszasz keruca.

Nagyon érdekes, hogy a minden tekintetben kitűnő Kelgyest lakossága mely környékbeli településekkel tartja magát hasonlóknak. A 7. képen azt látjuk, hogy elsősorban azokkal, amelyek földrajzilag távolabb esnek tőle. Ugyanakkor a négy legközelebb eső településsel kapcsolatban elsősorban a különbségeket hangsúlyozzák. Lehetnek azonban itt más összefüggések is. Tudjuk, hogy Szabófalva és Lökösfalva gyakorlatilag összeépült, Újfalva (Traján) pedig Szabófalvából települt ki a század elején. Ha eltekintünk a Moldova tulsó partján lévő Korhántól, akkor a 7. kép arról is

7. Kelgyest és a környező csángó falvak kapcsolata

8. Szabófalva és a lütütszi falvak kapcsolata

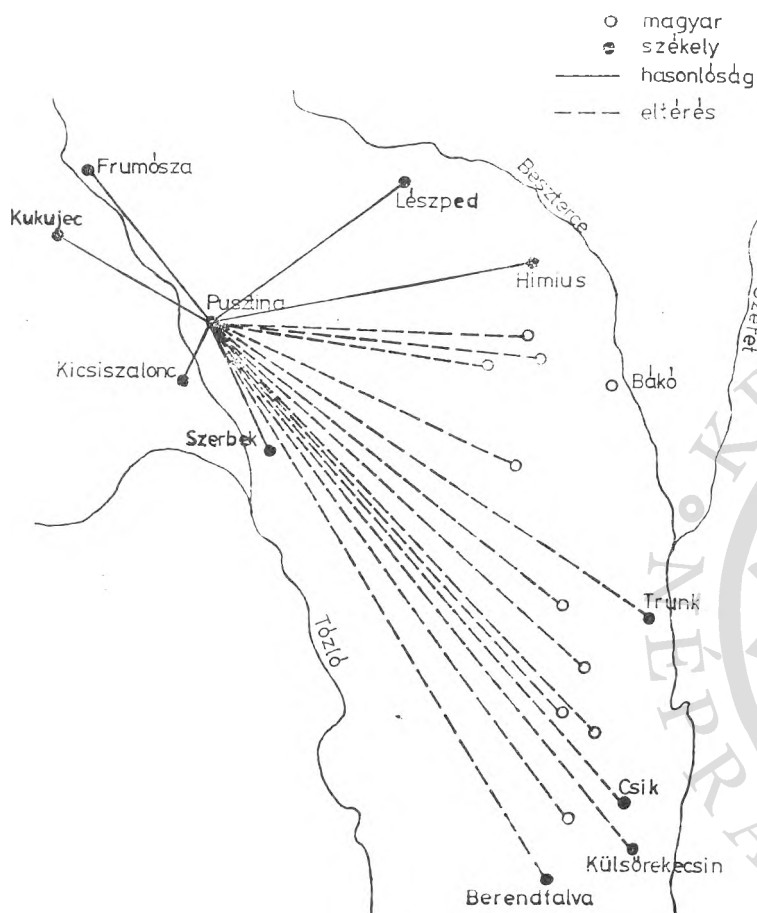
Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásához 19

szólhat, hogy a kelgyestiek eltérőbbnek érzik magukat a szabófalviaktól és azzal kapcsolatos falvak lakosságától, s hasonlóbbnak tartják a többi csángó települést. Tulajdonképpen ugyanezt vagy legalábbis hasonló viszonyokat tükröz a 8. kép is: a szabófalviak *másnak*, konkrétan és egységesen *verekedőszeknek* tartják az általuk *lütüszieknek* nevezett falvakat, köztük azokat, akiket a kelgyestiek az előző térkép szerint magukhoz közelállónak érezte. Ez a *lütüsziek* kifejezés arra utal, hogy a 8. képen 0-val jelzett három település a Szeret árterébe vezető *lötün* van, szemben a Szeret és a Moldva közti platon épült Szabófalvával.

A 9. térképen a pusztinaiaiak szemszögéből látjuk az etnikai kapcsolatok jellegét. Pusztina székely népe egyértelműen hasonlóságot érez a Tázló és a Beszterce mentén élő, ugyancsak a madéfalvi veszedelem után idetelepült székely lakosságú településekkel, ugyanakkor határozottan megkülönbözteti magát a Szeret jobb partján sorakozó, úgynevezett *mezőségi* falvak népétől – a *mezeiektől* –, függetlenül attól, hogy azok a Lükő-féle térkép szerint *magyarok* vagy *székelyek*.

Máskülönbben a pusztinaiaiak, akárcsak a frumószaiak vagy a lézpediek nem székelynek, hanem magyarnak tartják magukat, akik eltérnek a Bákó alatt, a Mezőségen élő csángóktól, mert azok – szerintük – *szöszösen* beszélnek. Elképzelhető természetesen, hogy a pusztinaiaiak a nagyobb távolság miatt tekintik a Szeret völgyeket egységesen tőlük különbözőeknek, de az sem lehetetlen, hogy a tudomány által még fel nem tárt, csak általuk érzékelhető eltérés van az Erdélyből a XVIII. század végén a Tázló és a Beszterce völgyébe került székelyek között.

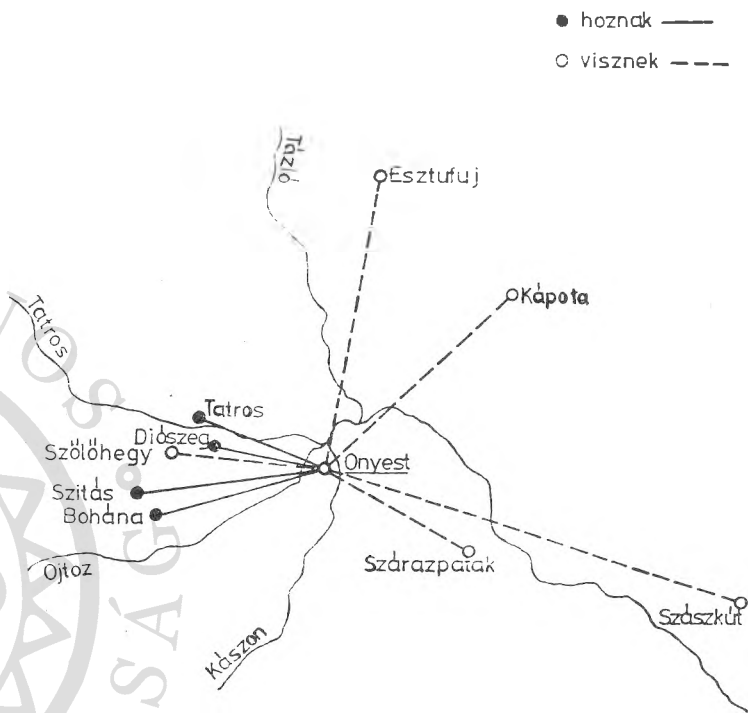
A néprajzkutatás jól ismeri azt a módszert, amely az etnikai tagolódás, a népcsoport-identitás konkrét meghatározása érdekében a *házasodási szokásokat* elemzi, nevezetesen azt, hogy az etnikai csoportot alkotó települések lakossága honnan és milyen gyakorisággal házasodik, azon belül hová mennek és honnan jönnek a menyasszonyok, esetleg a vők. Ezzel a módszerrel, ha nem is tekinthető kizárólagosan perdöntőnek, több esetben sikerült lokalizálni egy-egy népcsoport határát. A régóta vezetett anyakönyvek még az esetleges időbeli változásokat is felismerhetővé teszik, a viszonylag nagyszámú adattal pedig lehetővé válik a különböző statisztikai módszerek alkalmazása. A moldvai csángó-magyarok kutatása során azonban az egyházi – vagy az előljárósági – anyakönyvekhez gyakorlatilag nem lehet hozzáférni. Ezért aztán – legalábbis egyelőre – le kell mondanunk az anyakönyvek statisztikai feldolgozásának lehetőségéről, s csak a helybéli beszélgetőtársak nem mindig megbízható általánosításaira vagyunk utalva. Különösen nehéz a szokás időbeli változásait megragadni.

9. Puszina és a hagyományos székely, magyar falvak közti hasonlóság és különbség tudata

Az eddigi megfigyelésekből annyi leszűrhető, hogy régebben inkább jellemző volt a falvakra az endogámia, ami nyilvánvalóan a települések fiatalsága közti hagyományos találkozási alkalmak szűkösségére vezethető vissza. Különösen a kisebb nyelvszigetek vagy elszigetelt települések esetében jellemző az egymás közti házasság, ezzel szemben a Szeret völgyében egymás mellett sorakozó magyar települések között már csak a templombúcsúk, az őrletek és a földbérletek révén is nagyobb volt a falvak közti ismerkedési lehetőség. Kellő számú adat hiányában azonban

Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásához 21

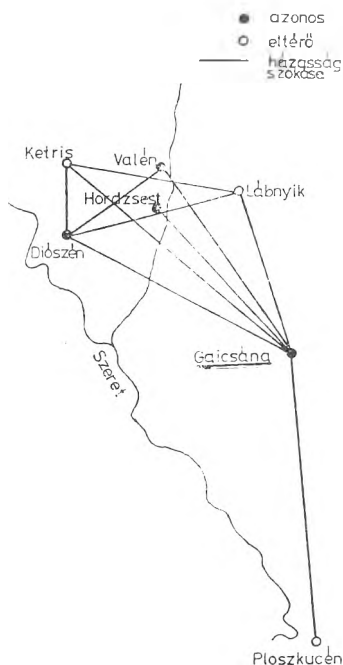

10. Honnan hoznak és hová visznek Onyestre, illetve Onyestról nyirászat (menyasszonyt)?
nemigen lehet még becsülni sem az endogámia mértékét és annak időbeli alakulását.

A házassági szokásokkal, nevezetesen a menyasszony (nyirásza) más-hová adásával, máshonnan hozásával kapcsolatosan két, szűkebb térségben megfigyelt jelenségre szeretnék rámutatni.

A Tazló és a Tatros összefolyásánál, Onyest környékén jól megfigyelhető: az egymással házassági kapcsolatban lévő települések között is eltérés van a tekintetben, hogy **oda hozzák-e a nyirászat** (menyasszonyt) vagy **onnan viszik**. Teljesen egyértelmű, hogy egy-egy településnek rangot jelent, ha **oda** mennek férjhez a lányok. Ennek megfelelően számos olyan kapcsolat ismeretes két település között, hogy az egyikből szívesen és rendszeresen mennek férjhez a másikba, fordítva viszont nem vagy csak elvétve. A 10. képen az onyestiek házassági szokása látható: honnan

hoznak nyirászat az onyesti legények, illetve hova mennek férjhez az onyesti lányok. A térképről kiderül, hogy az Onyestre házasság egyrészt a földrajzi közelséggel függ össze, de nem csak azzal, mint ahogy *nyirásznak* sem csak a közel eső településekre mennek az onyesti lányok. Nyilván van valami egyéb szempont, a települések között megmutatkozó rangsor, amely korrigálja a földrajzi távolsággal mérhető értékrendet. Erre utal az a megfigyelés, hogy két település között gyakran teljesen egyoldalú a házassági kapcsolat. Például az onyestiek gyakran hoztak lányt Diószegről, de oda nemigen mentek férjhez az onyesti lányok. Vagy Szárazpatak esete, ahonnan az onyesti legények szinte sohasem hoztak lányt, ám Onyestról többen is oda mentek férjhez – de csak a *legalávalóbbak*. Hasonló okokra vezethető vissza, hogy például a kis Ripából Pusztinába nem mentek (nem vittek) férjhez leányt, de Pusztinából négy lány is Ripára ment férjhez – bizonyára azért, mert a falujukban nem keltek el.

11. Gajcsána és a környező falvak közti azonosság, különbözőség tudata, valamint házassági kapcsolataik

Más természetű összefüggések láthatók a 11. képen. A Szereten túli magyar települések meglehetősen távol vannak egymástól, és a Tázló mentiekkel ellentétben még hagyományos értelemben sem tartoznak egységes etnikai csoporthoz: Lábnyik és Ketris lakossága – a Lükő Gábor-féle térkép szerint – *székely*, Gyószén, Hordzsest és Valén *magyar*, Ploszkucény *igazi csángó* (a múlt század végén rajzott ki Szabófalvából), Gajcsána pedig Lükő szerint *székely*, mi azonban tudjuk, hogy még ha az is lenne, semmi esetre sem a madéfalvi veszedelem után jöttek mai helyükre, mint a lábnyikiak, hanem jóval korábban.¹⁶

Lábnyik tehát, a viszonylag meszszebbre eső és jórészt már románul beszélő Ketrestet leszámítva, egyedüli székely falu ezen a vidéken, a Bákótól délkeletre eső, Szeret bal parti magyar települések között. Mondják is az idősebb lábnyikiak, hogy *régen nem hoztak a faluba nyirászat, nem is vit-*

Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásához 23

tek más faluba. Itt éltünk ebben a gödörben, itt születtünk, itt es házasodtunk. Csak most, a verekedés után kezdtek volt más faluból leányt hozni: Gajcsánából, Valénból, Hordzsestről, mincsak ijen katolikusokat. Tehát a földrajzi elzártság és az ebből való kitérés szándék feloldja a korábban meglévő kulturális határokat. Ezen a 11. képen, a Szeret bal partján élő magyarok házasodási szokásainak alakulását és változását szemlélve, azt a folyamatot figyelhetjük meg, amikor az etnokulturális erővonalakat megváltoztatják vagy legalábbis befolyásolják, módosítják a földrajzi, a táji hatások. Így azután ezen a hagyományos értelemben véve északi, déli és székelyes csángó népekből álló, hét vagy annál több települést magában foglaló, mintegy 600–700 négyzetkilométernyi területen az eltérő eredet ellenére létrejött az itt élő katolikus magyarok között az a közösségi kapcsolat, amely lehetővé teszi a házasságok létrejöttét.

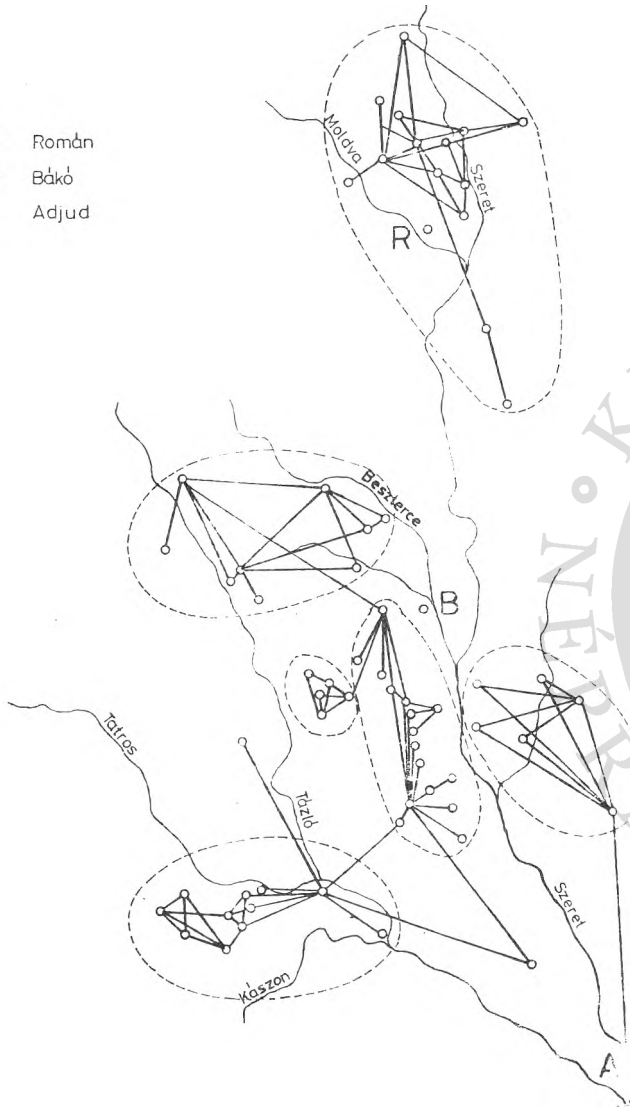
Csupán néhány szempontot kívántam felvetni a moldvai magyarság táji-kulturális tagolódásával kapcsolatban. Mint említettem, az erre vonatkozó kutatásoknak még csak a kezdetén vagyok. Ha most mégis megkísérlem, hogy az eddig tárgyalt különböző társadalmi összefüggéseket egyetlen térképen ábrázoljam, azt elsősorban azért teszem, hogy vázlatosan kirajzolódhassanak azoknak a táji csoportoknak a körvonalai, amelyeket további vizsgálódások során érdemes lesz figyelembe venni.

A 12. kép szerint teljesen egyértelmű, hogy a Román környéki, északi csángóknak nevezett csoport minden szempontból elkülönül a délebbre esőktől. Tudjuk azonban, hogy ez sem tekinthető kulturális és identitásbeli szempontok alapján egységesnek.

Bákótól északnyugatra kirajzolódik egy csoport, amelynek fő települései a madéfalvi veszedelemkor idemenekült Frumósza, Pusztina, Lészped és a jórészt ezekből keletkezett további falvak a Tázló és a Beszterce völgyében.

Markánsan elkülönül a Bákótól délre, a Szeret jobb partján húzódó települések láncolata, s noha tudjuk, hogy történelmileg, nyelvjárási és viseletbeli tényezők alapján sem tekinthető egységesnek, mindenesetre erőteljesebb kapcsolatot tartanak egymással, mint akár a Szeret bal partján lévő, eredetüket tekintve hasonló módon összetett települések lakosságával, akár a tőlük nyugatra, a románul Culmea Pietricicának nevezett (Kövecses tetőnek fordítható) hegyen túl, a Tázló völgyében húzódó falvakkal. A térképről az is látható, hogy a Bákótól délre eső, hagyományosan déli csángóknak nevezett tömböt határozottan kettéválasztja a Szeret, s a két partján lévő települések között minden kulturális hasonlóság ellenére nincsen számottevő társadalmi kapcsolat. Végezetül jól

R Román
 B Bákó
 A Adjud

12. A moldvai magyarság táji-etnikai tagolódásának körvonalai

Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásához 25

kivehetően elkülönül a Tatros és a Tázló összefolyásánál lévő magyar települések csoportja.

A bemutatott szempontok és a vázlatos térképek nem szabad, hogy elfedjék a moldvai csángó-magyarok legfontosabb ismervét, amelynek alapján elsősorban vallási és nyelvi szempontból megkülönböztetik magukat a környezetükben élő románságtól. Belső tagolódásukat pedig rendkívül differenciált településtörténetük miatt is valószínűleg erőteljesebben befolyásolják a táji tényezők, mint azt korábban számon tartotta a tudomány.

Megkockáztatom továbbá azt a föltevést is, hogy a moldvai magyarság sajátos helyzetében, a magyarság évszázadok során történő fokozatos letelepedésével, az idő jelentős tényező az itteni népesség belső szerkezetének alakításában. Az idő, amely ma is dolgozik és alakítja a csángó-magyarok tagolódását.

Szakirodalom

- BENKŐ Loránd
1990 *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből.* Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 188.
- DOMOKOS Pál Péter
1941 *Moldvai magyarság.* Kolozsvár
1979 *...édes Hazámnak akartam szolgálni...* Bp.
- GAZDA József
1993 *Hát én hogyan siratnám...* Bp.
- GÁLFFY Mózes – MÁRTON Gyula – SZABÓ T. Attila
1991 *Moldvai csángó nyelvattlasz.* Bp.
- GUNDA Béla
1988 *A moldvai magyarok eredete.* Magyar Nyelv 12–24.
- HALÁSZ Péter
1973 *A moldvai magyarok kendermunkája.* In: *Népi kultúra – népi társadalom* VII. Bp. 55–91.
1981 *Magyarfalu helynevei.* In: *Magyar Névtani Dolgozatok* 19. Bp.
1986 *Klézse helynevei.* In: *Magyar Névtani Dolgozatok* 58. Bp.
- JERNEY János
1851 *Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845.* Pest
- LÜKŐ Gábor
1936 *A moldvai csángók.* Bp.
- SZABÓ T. Attila
1972 *Kik és hol élnek a csángók?*In: *Nyelv és múlt.* Bukarest. 122–131.
- WEIGAND Gusztáv
1902 *Der Ursprung der s-Gemeiden.* Jahresberichte 131–137.

Jegyzetek

1. Domokos 1941. 53.
2. Domokos 1979. 1328–1329.
3. Jerney 1851. 152–222.
4. Weigand 1902. 131–137.
5. Lükő 1936. 39.
6. Szabó T. 1972. 126.
7. Gunda 1988. 12–13.
8. Benkő 1990. 3.
9. Halász 1973. 66, 78, 84.
10. Halász 1973. 89.
11. Gazda 1993. 9.
12. Halász 1981. 4.
13. Gazda 1993. 13–14.
14. Halász 1986. 14.
15. Domokos 1979. 1410.
16. Halász 1981. 3–4.

